

**АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДАВНЬОГО ГАЛИЧА
(ЧЕРВЕНЬ – ЖОВТЕНЬ 1996 р.)**

Володимир БАРАН

*доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
провідний науковий співробітник відділу української етнології ННДІУВІ*

Богдан ТОМЕНЧУК

*кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології й археології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Анотація. У статті аналізуються польові дослідження давнього Галича (Крилоського городища), проведені у червні – жовтні 1996 р. археологічною експедицією Галицького національного заповідника під керівництвом В. Барана і Б. Томенчука. У Крилоському городищі було продовжено дослідження розкопів I, III та закладено новий – V. Всі ці розкопи дали надзвичайно цікавий матеріал як з ранньої історії Галича (X–XI ст.), так і пізнього середньовіччя. Розкоп I закладений з метою музеєфікації оборонної системи дитинця Галича. На ділянці 10 × 16 м розчищено порівняно добре збережені залишки оборонних стін XII – XIII ст. Дослідженнями, проведеними в 1996 р. на розкопі III, було повністю розкопано залишки палацової дерев'яної будівлі XII – XIII ст.

Ключові слова: Україна, українці, давній Галич, Крилоське городище, археологічні дослідження, артефакти.

**АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ДРЕВНЕГО ГАЛИЧА
(ИЮНЬ – ОКТЯБРЬ 1996 г.)**

Владимир БАРАН

*доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины,
ведущий научный сотрудник отдела украинской этнологии ННИИУВИ*

Богдан ТОМЕНЧУК

*кандидат исторических наук, доцент кафедры этнологии и археологии
Прикарпатского национального университета имени Василия Стефанька*

Аннотация. В статье анализируются полевые исследования древнего Галича (Крылосского городища), проведенные в июне – октябре 1996 г. археологической экспедицией Галицкого национального заповедника под руководством В. Барана и Б. Томенчука. В Крылосском городище исследовались раскопы I, III и заложен новый – V. Все эти раскопы дали чрезвычайно интересный материал из ранней истории Галича (X – XI вв.) и позднего средневековья. Раскоп I заложен с целью музеификации оборонной системы детинца Галича. На участке 10 × 16 м расчищены сравнительно хорошо сохранившиеся остатки оборонительных стен XII – XIII вв. В ходе работ, проведенных в 1996 г. на раскопе III, были полностью раскопаны остатки дворцового деревянного сооружения XII – XIII вв.

Ключевые слова: Украина, украинцы, древний Галич, Крылосское городище, археологические исследования, артефакты.

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES OF ANCIENT HALYCH (JUNE – OCTOBER 1996)

Volodymyr BARAN

Doctor of Historical Sciences, professor, corresponding member of NAS of Ukraine, leading research associate of Ukrainian Ethnology Department of NRIUSWH

Bohdan TOMENCHUK

Candidate of Historical Sciences, associate professor of Chair of Archaeology and Ethnology, V. Stefanyk Carpathian National University

Annotation. *The article analyzes field studies of Ancient Halych (Krylos hillfort) conducted in June–October 1995 by archaeological expedition of Halych National Reserve under the direction of V. Baran and B. Tomenchuk. In the Krylos hillfort researches of the excavations I and III were continued and the excavation V was established. A very interesting material both on the early (10th – 11th centuries) and medieval Halych was found in the excavation III. The excavation I was established in order to turn defense system of the Halych stronghold into a museum. On the area of 10x16m the remains of the well preserved defensive walls of the 12th and the 13th centuries were cleared up. The researches conducted in 1996 on the excavation III enabled to complete excavation of the remains of the palace wooden building dated the 12th – 13th centuries.*

Key words: *Ukraine, Ukrainians, Ancient Halych, Krylos hillfort, archaeological researches, artifacts.*

Польові дослідження давнього Галича в с. Крилос Галицького району Івано-Франківської області проводилися в червні – жовтні 1996 р. археологічною експедицією Галицького національного заповідника спільно з Інститутом археології НАН України та співробітниками Івано-Франківського краєзнавчого музею. Археологічні розкопки здійснювалися за кошти, виділені Галицьким національним заповідником «Давній Галич». У роботі експедиції брали участь д.і.н. М. Кучера (м. Київ), І. Кочкін (м. Івано-Франківськ), В. Колода (м. Харків), наукові співробітники Івано-Франківського краєзнавчого музею (М. Вуянко, Г. Кравець) і Національного заповідника, а також студенти-практиканти II курсу

історичного факультету Прикарпатського університету та Харківського педагогічного університету.

Метою дослідження експедиції було продовження вивчення давнього Галича (Крылоського городища) в с. Крилос Галицького р-ну Івано-Франківської області, розпочате на початку 90-х років ХХ ст.

Розкоп I знаходився в пд.-зах. частині основного центрального майданчика городища, де, очевидно, розміщувався князівський замок XII – XIII ст. давнього Галича. В 1996 р. було продовжено його дослідження.

На ділянці 10 × 16 м розчищено порівняно добре збережені залишки оборонних стін XII – XIII ст. Вони склалися

з двох рядів клітей. Загальна ширина стіни близько 10 м. Зовнішній ряд клітей споруджено на вершині валу. Всього зафіксовано 8 оборонних зрубів. Внутрішні розміри клітей-бійниць: ширина 1,6 – 1,9 м; довжина 5 – 5,1 м. За формою вони прямокутні (2) і трапецієвидні. Підлога зовнішніх клітей опускається по схилу валу до ряду внутрішніх клітей, з якими вони становили єдиний комплекс. Всього зафіксовано 7 внутрішніх клітей. Їхні розміри (внутрішні): ширина 2 – 3 м, довжина 3,3 – 3,7 м. В одній із клітей (№ 3) виявлено залишки печі. На підлозі внутрішніх клітей, на відміну від зовнішніх, знайдено багато керамічного матеріалу другої половини XII – першої половини XIII ст. Особливо виділяється в процентному відношенні значна кількість амфорної тари. Внутрішні кліті, очевидно, мали військово-господарське призначення, зовнішні – лише військово- оборонна стіна згоріла десь у середині XIII ст. і зараз фіксується потужним шаром (0,3 – 0,5 м) попелу. В розкопі I в одній із оборонних клітей (внутрішній) знайдено уламок залізної шпори з дугасто вигнутою дужкою та горизонтально розміщеним масивним шипом пірамідальної форми. На другому кінці знаходиться подвійна система кріплення ремня, довжина 13,5 см. Імовірно, вона датується XII – XIII ст. Також у цьому розкопі знайдено: вістря стріли, виділений черенок, перо ромбовидне пласке, в основі – манжетовидне потовщення, довжина пера 4,5 см, ширина 2 см, загальна довжина 9 см; фрагмент трубчастого замка (основа – внутрішній стержень), його довжина 9,5 см, а біля нього – ключ від замків подібного типу загальною довжиною 18 см; велику металеву поясну пряжку, основа якої – прямокутник

і трикутник, без язичка, довжина 5 см, ширина 5 см.

У 1996 р. було продовжено дослідження розкопу III. У попередні роки тут виявлено залишки великої дерев'яної палацового типу (багатоповерхової) будівлі. Розкоп 1996 р. площею 250 м² розміщений на схід від розкопу 1994–1995 рр. У його західній ділянці (кв. б, в, г, д – і / 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) простежено східну частину палацу. Зокрема, виявлено 15 великих стовпових ям від колод-стільців, які становили основу (фундамент) будівлі. З них 8 ям (№ 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26) були подвійними, в яких стояли по дві колоди. Останні були основою подвійних стін суміжних приміщень. Розміри подвійних ям: ширина 0,8 – 1,0 м, довжина 1,4 – 1,5 м і глибина 1,7 – 2,0 м (1 м в матеріку). Віддаль між подвійними ямами 0,7 – 1,9 м. Розміри простих стовпових ям: діаметр близько 1 м, глибина – до 2 м. Віддаль між ними близько 1 м. Заповнення всіх стовпових ям характеризувалося щільною сіро-жовтою глиною, в якій зустрічались вуглики та каміння. Зіставлення в плані всіх стовпових ям 1994 – 1996 рр. визначило межі всієї будівлі. Її загальні розміри: ширина (по осі пн.-пд.) 15 м, довжина (по осі зах.-сх.) 20 м. Будівля складається з трьох великих приміщень: західна 12 × 8 м, середня 7 × 15 м, східна 6 × 11,5 м. Окремі з них, очевидно, мали ще внутрішнє членування. Згідно зі стратиграфічними спостереженнями деякі приміщення (зокрема, західне) мали два поверхи. В межах цього західного приміщення (розкопки 1994 – 1995 рр.) нами відзначена особливо велика кількість знахідок: кераміка, кістки тварин тощо. В межах східного приміщення (розкопки 1996 р.) культурний шар незначний. Найбільш потужний він

у межах північної частини середнього приміщення (кв. б, в, г, д – і / 1, 2). Тут було знайдено велику кількість кераміки XII – XIII ст., уламки амфор, три залізні шпори, писало. В межах всієї будівлі виявлено значну кількість керамічних плиток, якими, ймовірно, була викладена підлога (мозаїчна) великого середнього (парадного) приміщення-залу. В цілому даний комплекс можна трактувати (попередньо) як велику палацового типу будівлю – літню княжу резиденцію. Вона розміщувалася на західному краю центрального майданчика городища (князівського замку – дитинця), навпроти Успенського собору (дверей), на віддалі 140 м від нього. Перед будівлею залишена велика незабудована площа, простежена нами в межах розкопу (кв. е, ж, з, и, і, ї / 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7). Лише праворуч від палацової будівлі (на пн.) досліджено велику господарську будівлю з підвалом (кв. е, ж, з, и / 1, 2, 3, 4). Вона орієнтована відносно осі північної стінки палацу, перед ним. Її розміри 6 × 6 м. Будівля заглиблена на 0,8 м в передматерик. Під південною стіною розчищено залишки печі на глиняному останці. Розміри печі 0,6 × 0,7 м. У східній частині будівлі знаходився великий підвал шириною 2 м з коритовидним оформленням стінок. Вхід до підвалу, очевидно, знаходився з півдня, з боку подвір'я. В заповненні підвалу виявлено велику кількість кераміки XII – XIII ст., уламків амфор та значну кількість тваринних кісток.

Під час дослідження палацової будівлі (кв. в, г, д, е / 3, 4, 5), нижче II рівня, виявлено залишки напівземлянкового житла X – XI ст., № 2. Його розміри 4 × 3,7 м, глибина 1,2 м від сучасної поверхні, опущене в материк на 0,7 м. Дорізка глиняна, покрита сажистим шаром.

Під стінками котловану будівлі простежено темні, обвуглені сліди дерев'яних конструкцій. Житло мало стіни стовпкової конструкції, оскільки в кутах виявлено сліди стовпових ямок (діаметром близько 0,3 м і глибиною 0,35 – 0,4 м). Під західною і східною стінками простежено додаткові стовпові ямки, розміщені по середній осі. Ще одна стовпова ямка знаходилася в середній частині житла, на цій же осі. Біля східної стіни виявлено сліди входу, який був вирізаний у материковій стінці (0,8 × 0,55 м) і вимощений камінням.

У північно-західному куті напівземлянкового житла знаходилася пічка-кам'янка. Розвал каміння (галька) займав площу 2 × 1,5 м, висотою до 9,4 м. Піч прорізана подвійною (вісімковидною) ямою (№ 23), яка відноситься до палацової будівлі XII – XIII ст. Устя печі звернено на південь. Черинь глиняний, розміром 0,35 × 1 м.

У заповненні житла знайдена ранньогончарна кераміка кінця XI ст. – кістяна проколка та глиняне прясельце. Саме заповнення було глинисте, жовто-сіре. Дана будівля, в північній частині, була виявлена ще В. Ауліхом у межах розвідкової траншеї в 1977 р.

Залишки ще одного напівземлянкового житла № 3 виявлено в південно-східному куті розкопу (кв. и – ї / 5 – 7). Воно розкопано частково. Пляма житла простежена на глибині 0,5 – 0,7 м від сучасної поверхні. Будівля квадратної форми. Розміри розкопаної частини 4 × 2,7 м, глибина 1,3 м від сучасної поверхні, 0,55 – 0,70 м від рівня материка. Орієнтація приблизно за сторонами світу, з незначним відхиленням на південь. У південно-західному куті розчищено розвал каміння, яке, очевидно, належало

до печі-кам'янки. Остання знаходиться в південній стінці розкопу. Біля розвалу каміння (печі), майже посередині житла, виявлено невелику ямку із вкопаним горщиком, який служив, мабуть, для збереження припасів. Житло мало глинисте, жовто-сіре заповнення. В напівземлянці знайдено незначну кількість кераміки XI ст.

В кв. з – и, на глибині 0,7 м від сучасної поверхні, розчищено залишки поховання. Ще декілька могильних ям виявлено під східною стінкою розкопу. Всі вони, певно, відносяться до пізньосередньовічного (XIV – XV ст.) кладовища, яке досліджувалося ще Я. Пастернаком і В. Ауліхом.

До пізньосередньовічного (XVI – XVII ст.) часу належать декілька ям та печей. Зокрема, в кв. і / 4, 5 досліджено західну частину великої (1,8 × 0,9 м) прямокутної ями глибиною 0,9 м від сучасної поверхні. В кв. з, и / 5, 6 виявлено ще одну, підпрямокутної форми (1,3 × 0,8 м), яму. Дві пізньосередньовічні ями розкопано в кв. и, і, і / 1, 2. Ями овальної форми (0,9 × 0,7 м), глибиною 0,95 м від сучасної поверхні. Остання яма в північно-західній частині знищена траншеєю М. Каргера, яка зафіксована нами в південно-східній ділянці розкопу. Орієнтація траншеї – захід-схід, ширина 2 м.

В кв. г, е / 6, 7 на глибині 0,8 м від сучасної поверхні відкрито пізньосередньовічний комплекс, що складається з двох печей і ями. Діаметр ями 1,5 м. Вона опущена в материк на 0,2 м, глибиною 1 м від сучасної поверхні. Стіни ями вертикальні, дно рівне. У східній частині ями складено з цегли підвищення (стілчик) розміром 0,6 × 0,5 м, висотою

0,15 м. Цегла розміром 29 × 11, 5 × 5 см. На рівні дна ями, у її стінках, споруджено дві печі. Західна піч глиняна, розміром 0,7 × 0,75 м. Південна піч складена з цегли. Вона врізана в материк. Цегляні стінки печі збереглися на висоту 0,4 м. Піч перекрила і частково зруйнувала стовпову яму палацової будівлі (№ 27). На віддалі 1,5 м від даного комплексу, в кв. е, е / 7, розчищено залишки ще однієї печі розміром 1 × 0,7 м, повернутої устям на захід. Стінки і черинь глиняні.

Залишки ще двох наземних глиняних печей виявлено в північно-східній частині розкопу. Печі споруджено на рівні денної поверхні пізньосередньовічного часу (0,35 – 0,4 м).

У 1996 р. розпочалося дослідження розкопу V. На віддалі 10 м від церковної огорожі (2,7 м від південно-західного кута огорожі), на схід від неї археологами закладено траншею довжиною 9,5 м і шириною 2 м (включаючи південно-західний бастион цегляного замку XVII ст.). У південно-східному куті траншеї на глибині 1 м розчищено стінку кам'яного саркофагу, його ширина 0,55 м, товщина 10 см. Дослідження фундаментів бастиону показало, що їх ширина 1,2 м, збережена висота 0,6 м. Фундаменти складено із плитняка (опоки) на піщано-вапняковому розчині, під фундаментами бастиону відкрито кам'яні фундаменти під якийсь масивний кам'яний стовп, очевидно, XII – XIII ст. Розміри фундаментів – 1,7 × 1,7 м, висота 0,75 м. Вони складені з колотого каміння-вапняка на глиняному розчині з домішками вугликів, товчених черепків та обмазки. За визначенням І. Могитича, характер кладки може датувати фундаменти XII ст. Нижче рівня фундаментів

стовпа, які лежали на рівні передматерика-материка, відкрито (частково) залишки напівземлянкового житла X – XI ст. Воно опущене в материк на 0,4 м. Його глибина 1,5 м від сучасної поверхні.

До траншеї, на схід від неї, прирізано невеликий розкоп розміром 6,5 м. В межах розкопу відкрито потужну кам'яну вимостку з колотого дрібного каміння. Товщина вимостки, яка залягає на передматерику, становить 10 – 20 см. На ній знайдено порівняно велику кількість кераміки XII – XIII ст., особливо амфорної тари. В східній частині вимостка пошкоджена ямою від снаряду часів Першої світової війни.

З метою з'ясування поширення кам'яної вимостки на північ нами було зроблено додаткову прирізку 3 × 5,5 × 5,5 м. Вона доходила до церковної огорожі за фундаментами цегляного оборонного муру XVII ст. Було встановлено, що кам'яна вимостка закінчується майже по лінії фундаменту XVII ст. Під будівельним сміттям відкрито залишки 5 поховань, поставлених в три яруси, що призвело до їх значного пошкодження. Подібні поховання тут було виявлено ще в кінці XIX – на початку XX ст. Вони датуються XVII ст., часом існування тут кафедрального монастиря. Поховання чоловічі, жіночі, дитячі. Верхній ярус захоронень виявлено на глибині 0,35 м, нижній – 1,30 м.

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Розкоп I знаходився в пд.-зах. частині основного центрального майданчика городища, де, очевидно, розміщувався князівський замок XII – XIII ст. давнього Галича. Він закладений з метою музеєфікації оборонної системи першого основного валу князівського замку –

дитинця Галича. На ділянці 10 × 16 м розчищено порівняно добре збережені залишки оборонних стін XII – XIII ст. Вони склалися з двох рядів клітей. Загальна ширина стіни близько 10 м. Зовнішній ряд клітей споруджено на вершині валу. Всього зафіксовано 8 оборонних зрубів.

2. Розкоп III дав цікавий матеріал як із ранньої історії Галича (X – XI ст.), так і з пізнього середньовіччя. Надзвичайно перспективним є виявлений тут великий будинок на «сваях», датований XII – XIII ст. Дослідженнями, проведеними в 1996 р., на його ділянці було повністю розкопано залишки палацової дерев'яної будівлі XII – XIII ст., два напівземлянкових житла X – XI ст. та декілька пізньосередньовічних ям господарського призначення і печей виробничого використання. На нашу думку, розкоп III дає можливість простежити поширення всіх різночасових об'єктів на цьому центральному майданчику Крилоського городища.

3. Розкоп V було закладено на віддалі 0,6 м від оборонної стіни монастиря XVII ст. – на південь. Розміри розкопу 9,5 × 2 м (включаючи південно-західний бастион цегляного замку XVII ст.). В південно-східному куті траншеї на глибині 1 м розчищено стінку кам'яного саркофагу, його ширина 0,55 м, товщина 10 см. Дослідження фундаментів бастиону показало, що їх ширина 1,2 м, збережена висота 0,6 м. Фундаменти складено із плитняка (опоки) на піщано-вапняковому розчині, під фундаментами бастиону відкрито кам'яні фундаменти під якийсь масивний кам'яний стовп, очевидно, XII – XIII ст. Розкоп законсервовано. Дослідження були продовжені в 1997 р.

V. Baran, B. Tomenchuk

Archaeological Researches of Ancient Halych (June – October 1996)

Abstract

Halych archaeological expedition of the Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, Ivano-Frankivsk Regional Museum and the National Reserve «Ancient Halych» in the central area of the Krylos hillfort (village Krylos of Ivano-Frankivsk region Halych district) in 1996 under the direction of V. Baran and B. Tomenchuk continued the research of Ancient Halych which began in the early 90's of the 20th century. The excavations I and III were researched and the excavation V was established. The excavation I was established in order to turn defense system of the Halych stronghold (the first main rampart of the prince castle) into a museum. On the area of 10x16m the remains of the well preserved defensive walls of the 12th and the 13th centuries were cleared up. They consisted of two rows of klits. The total width of the wall is about 10 m. The outer row of the klits was built on the top of the rampart. There were 8 defensive log constructions at all. A very interesting material on the early (10th – 11th centuries) and medieval Halych was found in the excavation III, especially a big house on «piles» dated the 12th – 13th centuries. During the researches the excavation of the remains of the palace wooden building dated the 12th – 13th centuries were completed as well as two above-ground dwellings of the 10th – 11th centuries and some late-medieval middens and industrial heaters.

The excavation III allows us to follow up the distribution of the different in time objects in the central area of the Krylos hillfort. The excavation V was established to the south, at a distance of 0.6 m from the defensive walls of the seventeenth-century monastery. The size of the excavation is 9,5x2 m (including western bastion of the seventeenth-century brick castle). In the south-east corner of the trench, at a depth of 1 m the wall of the stone sarcophagus (width 0.55 m, and thickness 10 cm) was cleared up. The research of the bastion foundations has shown that their width is 1.20 m and height – 0.6 m. The foundations were built of the flagstones and the sand and lime-stone mortar. Under the bastion foundations the stone foundations for the stone pillar of the 12th – 13th centuries were found.

Польові дослідження давнього Галича в с. Крилос Галицького району Івано-Франківської області проводилися в червні - жовтні 1996 р. археологічною експедицією Галицького національного заповідника спільно з Інститутом археології НАН України та співробітниками Івано-Франківського краєзнавчого музею.

Метою дослідження експедиції було продовження вивчення давнього Галича (Крилоського городища) в с. Крилос Галицького р-ну Івано-Франківської області, розпочате на початку 90-х років ХХ ст.